

Sayısal Bölünmenin Sosyo-Ekonomik Boyutu: Türkiye’de Yetişkinlerin Bilişim Teknolojileri Kullanım Becerileri ve Kültürel Sermaye İlişkisi

Babacan Taşdemir¹
Derya Fındık²

Öz

Sayısal bölünme alanyazınında son yıllarda artan bir biçimde yeni türden bölünmelere odaklanılmaktadır. Bu durum, birinci-düzyen denilebilecek ve daha ziyade toplumsal gruplarda bilişim teknolojilerine sahiplik ve erişimdeki eşitsizliklere odaklanan çalışmaların önemini yitirdiği anlamına gelmez. Ancak, yeni türden ve daha derin başka eşitsizlikler ile bilişim teknolojileri kullanımı arasındaki ilişkilere de odaklanmak gerektiğini imler. Örneğin, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından birinci-düzyen sayısal bölünme sorunları şiddeti azalsa da devam etmektedir. Bununla birlikte, erişim ve sahiplik sorununun ötesinde, altyapı ve ekonomik sermaye yeterlilikleri dışında, insanların bilişim teknolojilerini kullanma beceri ve biçimleri arasında ne gibi farklar olduğunun sorgulanması ihtiyacı özellikle ilgili alanyazında vurgulanmaktadır. Alanyazına Türkiye’den yapılan katkılar ise altı çizilen kapsam genişlemesini yansıtmaktan uzaktır. Bu çalışmada TÜİK’in 2012 yılında gerçekleştirdiği Yetişkin Eğitimi Araştırmasının verileri kullanılarak alanyazındaki isabetli genişleme ve derinleşmeye paralel bir biçimde insanların bilişim teknolojileri kullanım becerileri ile sosyo-ekonomik değişkenlerin, çevrimdışı kaynakların ve aktivitelerin, özellikle Bourdieucu kültürel sermaye kavramlaştırmasının da potansiyelinden faydalanarak, arasındaki bağıntı anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada özellikle kişinin eğitimi yanı sıra, anne ve babasının eğitimi, yabancı dil bilgisi, kitap okuma alışkanlığı ve kültürel faaliyetleri gibi değişkenler ile bilişim teknolojileri kullanma becerileri arasındaki bağına ilişkin bağıntılar görülmeye çalışılmıştır. Analiz yöntemi olarak çoklu uyum analiz kullanılmıştır. Sonuç olarak, katılımcıların kendi eğitimleri ve ailelerinin eğitim düzeyi ile kişilerin bilişim teknolojileri kullanım becerileri arasında yüksek düzeyde bir bağıntı olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi yüksek olanlarla kullanım becerileri ileri düzeyde olanlar aynı gruptadırlar. Ayrıca eğitim için geçerli olan, eğitimin de bağlantılı olduğu diğer sosyo-ekonomik ve kültürel sermaye değişkenleri için de geçerlidir. Bu da çalışmayı, nihai olarak, alanyazında vurgulanan ve klasik önlemlerle (teknolojilere sahiplik ve erişim sorunlarının aşılması) etkisi azaltılamayacak olan sayısal eşitsizliklerin derinleşmesi sonucuna götürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sayısal Bölünme, Kültürel Sermaye, Bilgisayar, İnternet, Beceriler

1 Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölümü

2 Yrd. Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İşletme Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü

Socio-Economic Dimension Of Digital Divide: Relationship Between IT Skills And Cultural Capital of Adults in Turkey

Abstract

Literature on digital divide has increasingly focused on new levels of divisions in recent years. This doesn't mean that studies on inequalities in access to information technologies (IT) or technology ownership aren't valid anymore. Yet, further research is needed in order to reveal the dynamics of deeper inequalities with respect to IT. For instance, in especially the case of developing countries such as Turkey, problems of first-level digital divide still exist even if some of them have been eliminated to some extent. Nevertheless, studies on digital divide emphasize that differences between people's skills and forms of using IT need more elaboration beyond. Relevant studies in Turkey are far from reflecting the underlined extension of literature. It is the purpose of the study to understand the relationships between the IT skills of people and the offline resources and activities, drawing on the potential of Bourdieuan cultural capital concept, and in parallel with the expansion and deepening of the related body of literature, employing the data of Adult Education Research conducted by TURKSTAT in 2012. The research particularly focuses on the relationships between variables such as individuals' education, parents' education, foreign language skills, reading habits, and cultural activities as well as the ability to use of IT. Multiple correspondence analysis was used as method of analysis. Consequently, it is observed there is a high connection between respondents' own level of education, their parents' schooling, and their IT skills. Those who have high schooling are in the same group with those who have advanced IT skills. Besides, what is valid for the variable of education is also valid for other variables of socio-economic status and cultural capital. This leads to the ultimate result of deepening digital inequalities that cannot be alleviated with classical measurements (overcoming ownership and access problems) as has been underlined by previous researches in the related literature.

Keywords: Digital Divide, Cultural Capital, Computer, The Internet, Skills.

Giriş

Sayısal bölünme araştırmaları 2000'li yılların başlarına kadar daha çok yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerine sahiplik ve erişim konularındaki bölünmelerle temel sosyo-demografik karakteristikler arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Hoffman ve diğerleri (2000) bu yönde erken dönemde yapılan pek çok çalışmaya atıfta bulunurlar. Atıfta bulunulan bu çalışmalar büyük çoğunlukla özellikle okul ve hanelerde İnternet bağlantı oranlarının (erişimin) eğitim, toplumsal cinsiyet, etnisite ve gelir seviyesine göre nasıl farklılık arz ettiğine odaklanırlar.³ Bununla birlikte, zaman içinde, özellikle gelişmiş ülkelerde, erişim ve sahiplik konusundaki bölünmelerin şiddetinin azaldığı gözlemlenmiştir. Buna paralel olarak da sayısal bölünme çalışmalarında ilginin insanların kullanım becerileri ve eğilimleri ile kültürel sermaye gibi kavramların imlediği türden sosyo-ekonomik ve sınıfsal temeller arasındaki daha karmaşık ve geniş ilişkiye kaydığı görülmüştür (Zillien ve Hargittai, 2009). İlgili alanyazının geldiği noktada görülmektedir ki çalışmalar, sahiplik ve erişim konularındaki ikili ayrıma dayalı ve temel demografik karakteristiklerle bağlantılı bölünmeler ve eşitsizlikler yanında, insanların kullanım becerileri (ve eğilimleri) ile sosyo-ekonomik statüleri, kültürel sermaye düzeyleri ve bununla bağlantılı çevrimdışı dünyadaki kazanımları (örn. yabancı dil bilgileri) arasındaki bağlantıya odaklanmaktadır.

Türkiye bağlamında, bu açıdan soruna yaklaşılması hem ilgili alanyazına hem de yerel düzeyde konuyla ilgili çalışmalara bir katkı olabilir. Zira konuya ilişkin Türkiye'deki alanyazın örneklerine bakıldığında çalışmaların alanyazındaki dönüşümü yeterince yansıtmadığı iddia edilebilir. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında ya belli bir özgün araştırmaya dayanmayan ve çoğunlukla kuramsal değerlendirmeleri içeren (özellikle Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme tartışmaları ile sayısal bölünme konusunun bağlantısına işaret eden) çalışmalara (örn., Aytun, 2006; Kılıç, 2011; Kalaycı, 2013) ya özellikle resmi kuruluşlarca hazırlanmış araştırmaların sonuç raporlarında öne çıkan veriler üzerine geliştirilen betimleyici değerlendirmelerle yetinilen çalışmalara (örn., Öztürk, 2005; Yıldız ve Seferoğlu, 2012, 2013; Acılar, 2015) ya da son bir grup olarak özgün araştırmalara ve özgün değerlendirmelere dayalı olmakla birlikte temsil gücü oldukça kısıtlı örneklemeler üzerinden yapılan dar kapsamlı araştırmalar (örn., Baştürk Akca, 2014) ve/veya erken dönem sayısal bölünme çalışmalarının sahiplik, erişim ve sosyo-demografik değişkenler ilişkisi arayışının dışına çıkamayan çalışmalara (örn. Şen ve Akdeniz, 2012; Fidan ve Şen, 2015; Arıcıgil Çılan ve Özdemir, 2013; Toso, Atlı ve Mardikyan, 2015) rastlanmaktadır.⁴ Bu son gruptaki çalışmalar alanyazına katkı sağlamakla birlikte, aşağıda tanımlanacağı şekilde ikinci ve üçüncü düzey sayısal bölünme çalışmalarına için eşitsizlik sorununa odaklanmazlar.

Bu anlamda, temsil gücü yüksek, kapsayıcı ve alanyazının gelişimini yansıtan nitelikte

3 Hoffman ve diğerleri (2000) Amerika Birleşik Devletleri (ABD) verileriyle gerçekleştirilen çalışmalarında da yine aynı demografik değişkenler üzerinden bilişim teknolojilerine erişim konusunu ele alırlar ve eğitim düzeyi ve gelir seviyesi ile sahiplik ve erişim konusunda pozitif bir korelasyona işaret ederler; aynı şekilde etnisite ve toplumsal cinsiyet ile farklı sahiplik ve erişim oranları arasında bir bağlantıya işaret ederler.

4 Bu son grupta anılan çalışmalar çoğunlukla TÜİK'in Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım anketi verilerinden faydalanmaktadır. Ancak bu ankette sosyo-demografik karakteristikler, bilişim teknolojilerine erişim ve kullanım, temel beceriler ve temel kullanım tercihlerine (çevrimiçi alış-veriş gibi) ilişkin veriler sunmakta, kişilerin kültürel birikimleri ve sosyal faaliyetlerine yönelik sosyo-ekonomik bir analize kapı aralayacak veriler sunmamaktadır.

daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Kuşkusuz, tüm bu değişkenler arasındaki bağıntılara dair istatistiki verilerin de desteğiyle değerlendirmelerde bulunmaya izin verecek araştırmalar tasarlamak oldukça zordur. Ancak böyle bir değerlendirmeye kapı aralayacak, daha sonraki çalışmalara zemin hazırlayacak her türlü araştırma verisinden de yararlanmak gerekir. Türkiye örneği söz konusu olduğunda konuyla ilgili değinildiği üzere kapsayıcı bir araştırma bulmak güçtür. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması böyle bir olanak tanımasa da yine TÜİK tarafından gerçekleştirilen Yetişkin Eğitimi Araştırması (TÜİK, 2012) söz konusu kapsayıcı bir değerlendirme için belli bir potansiyele sahiptir. Bu araştırmada TÜİK hem araştırmanın konusu olan yetişkinlere yönelik bilişim teknolojileri (operasyonel) kullanım becerilerini sorgulayan sorular içeren, hem de örneklemin sosyo-demografik karakteristikleri yanında sosyo-ekonomik statüleri, kültürel sermayeleri açısından bilgi verici bir veri seti sunmaktadır.

Aşağıda görüleceği üzere çalışmamız, önce sayısal bölünme ve eşitsizlik alanyazınının dönüşümüne ilişkin teorik bir çerçeve sunmaktadır. Daha sonra alanyazının öne çıkan örneklerini incelemektedir. Çalışma, veri, yöntem ve bulguların sunulmasını takip edecek şekilde araştırmanın sınırlılıklarına değinen ve daha sonra yapılacak çalışmalar için öneriler getiren bir sonuç-tartışma bölümü ile son bulmaktadır.

Derinleşen Sayısal Bölünme

1990'ların ikinci yarısında yeni medya araçlarının sahipliği ve erişimdeki eşitsizlik konusunda "sayısal bölünme" kavramı, konuyla ilgili çalışmalarda öne çıkmıştır (van Dijk, 2006).⁵ Gunkel'e göre (2003), bu öne çıkış, 1980'lerin ortalarından beri dolaşımda olan, yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin beraberinde ırk, cinsiyet, yaş ve coğrafya gibi kısıtlayıcı sosyo-demografik değişkenlerden azade bir fırsatlar dünyası yaratacağı iddiası üzerine kurulu "aşırı" beklentilere bir rezerv koyması anlamında ilerleme olarak görülmelidir. Öte yandan bu kavramlaştırmanın Amerikan Ulusal Telekomünikasyon ve Enformasyon İdaresi (NTIA) tarafından 1999'da enformasyon teknolojilerine erişimi olanlar olmayanlar (haves and have nots) ayırımına vurgu yapmak üzere kullanılmasını takip eden birkaç yıl içinde anlamının toplumsal gruplarda bilişim

5 Terimin 1990'ların ortalarında kullanılmaya başlandığı bilinse de, ilk olarak nerede kullanıldığı tam bir kesinlikle bilinmemektedir. Ancak 1995 ve 1996 yıllarında kimi gazete ve dergi yazarları ile siyasetçilerin "sayısal bölünme" sözcük öbeğini kullandıkları görülmektedir. Kavramın bu ilk yıllarda enformasyon teknolojisinin ekonomik, toplumsal değeri üzerine farklı görüşleri dile getiren gruplar arasındaki ayırma da gönderme yaptığı görülmektedir. Aynı dönemde Amerika'daki kamu okullarında enformasyon teknolojilerinin eşitsiz dağılımı anlamında da kavramın kullanılmakta olduğu da gözlemlenir. Öte yandan resmi bir belge anlamında ilk olarak Amerikan Ulusal Telekomünikasyon ve Enformasyon İdaresinin (NTIA) 1999 yılında yayınladığı bir raporda kullanılmıştır. Bu raporda doğrudan enformasyon teknolojilerine erişimi olanlar ile olmayan (haves and have-nots) arasındaki bölünmeye gönderme yapar. Kavram daha sonradan OECD gibi ulus-üstü kuruluşlar tarafından da kullanılmış ve akademik çalışmalarda da sıkça görülmeye başlanmıştır. "Sayısal bölünme" terminolojisine ilişkin detaylı bilgi için bkz. Campaine, 2001 ve Gunkel, 2003. Anlamında genişleme ve farklılaşma olmakla birlikte, terim özellikle siyasa metinlerinde kullanılmaya devam edilmektedir (örn., Almanya Federal İktisadi Meseleler ve Enerji Bakanlığı, 2017; Dünya Bankası, 2016). Campaine (2001: xiii-xiv) "sayısal bölünme" kavramlaştırmasından önce de, Amerika'da, elektronik iletişim alanında "evrensel hizmet" kavramlaştırması – ki bunun tarihi 1934 İletişim Yasasına (Communications Act of 1934) kadar götürülebilir – bağlamında sahiplik (ilgili iletişim aracına sahip olanlar ve olmayanlar anlamında) tartışmasının zaten olduğunu altını çizer. Öte yandan kavramın popüler hale geldikten hemen sonra anlamında kaymalar meydana geldiğini ortaya koyan Campaigne, NTIA tarafından 1999'da kullanıldığı şekliyle aslında terimin kişisel bilgisayar sahipliğindeki bölünmeye gönderme yaptığını ancak kitabını yazdığı dönemde terimin daha ziyade İnternete erişimi de kapsayan bir kavramlaştırma haline geldiğini belirtir.

teknolojilerinin kullanım bilgisi ve beceri düzeylerindeki ayrıma da gönderme yapacak şekilde genişlediği görülmektedir. Bu anlamda aslında, van Dijk’in (2006) altını çizdiği üzere 1990’larda ve 2000’lerin ilk on yılında önemli bir siyasa gündemi konusu olan “enformasyon toplumu” tartışmalarının içine “sayısal bölünme” kavramlaştırması ile “eşitsizlik” meselesi taşınmıştır. Yeni milenyumun ilk yıllarında özellikle sayısız bilimsel ve yönetsel amaçlı konferans, oturum, çalışma ve yayının bu konuya ayrıldığı gözlemlenmiştir.

Öte yandan 2000’lerin ilk dört-beş yılı içerisinde, kamu siyaseti açısından konuya yaklaşıldığında, özellikle zengin ve gelişmiş ülkelerde, sorunun bilgisayar, İnternet ve diğer türden sayısal teknolojiler yaygınlaştıkça hızla çözülme aşamasına geldiği gözlemlenmiştir (van Dijk, 2006). Bu doğrultuda başta Kuzey Amerika ve Avrupa’da olmak üzere kimi sanayileşmiş ülkeler için sahiplik ve erişim sorununun bir ayrım noktası olmaktan çıkmaya başladığı iddia edilebilir. Dahası, bu açıdan son dönemde gelişmişlik seviyesine bağlı olmaksızın ülkeler ve bölgeler arası farkların da azalma eğiliminde olduğu ileri sürülebilir. Dünya Bankası’nın yakın dönemdeki bir raporuna göre dünya nüfusunun hali hazırda yüzde kırkının İnternete erişimi bulunmakta; en fakir yüzde yirmilik dilim içindeki hanelerin 10 tanesinin 7’sinde mobil telefon bulunmaktadır – bu oran bu dilimdeki evlerde tuvalet ve temiz su bulunma ihtimalinden bile yüksek bir olasılığa işaret etmektedir (Dünya Bankası, 2016).⁶ Aslında bu eşitleme eğilimi daha 2000’lerin hemen başlarında gözlemlenmiş ve ilk dönem sayısal bölünme çalışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırılması gerektiğini savunan çalışmalar yayınlanmaya başlamıştır (örn., DiMaggio ve Hargittai, 2001; Hargittai, 2002). Bu çalışmalarda, İnternetin sosyal kullanımının ilk yıllarında araştırmacılara ve siyaset yapıcılara hizmet eden “sayısal bölünme” kavramının İnternet penetrasyonu arttıkça yetersiz kaldığının altı çizilmiş ve kullanıcıların kullanım becerileri ve eğilimlerine odaklanılması şeklinde çalışmalarda bir kapsam ve odak genişlemesi önerilmiştir.

Nitekim yine 2000’li yılların başlarında bu yönde bir alanyazın oluşmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmaların bir bölümünde insanların gündelik yaşamlarında İnterneti nasıl kullandıkları, özellikle toplumun farklı segmentlerinde nasıl yeni teknolojilerin kullanıldığı sorgulanmıştır (örn., Fallows, 2004; Wellman ve Haythornthwaite, 2002; Howard ve Jones, 2003, aktaran Hargittai, 2005). Bu tür çalışmalara paralel olarak, hali hazırda 1980’lerden beri süregelen, insanların bilgisayar kullanım becerilerine odaklanan, (ve enformasyon toplumu vurgusu içeren) çalışmaların bir uzantısı olan ve İnternet kullanım becerilerine yoğunlaşan araştırmalar da yine bu dönemde sıkça yapılmaya başlanır (örn., Mossberger, Tolbert, ve Stansbury, 2003, aktaran Hargittai, 2005; Hargittai, 2002; DiMaggio ve Hargittai, 2001). Bu çalışmalarda daha çok insanların bilişim teknolojileri kullanım becerileri ve kullanım sıklıkları konularındaki farklılaşmalar üzerinde durulur. Örneğin, Mossberger, Tolbert ve Stansbury (2003), Amerika’da ulusal çapta rastgele örnekleme belirlenen 1845 kişi üzerinden telefon görüşmeleriyle 2001 yılında gerçekleştirilen bir anket çalışmasında, klasik bilişim teknolojilerine sahiplik sorunsalından farklı olarak dört sayısal bölünme noktasına odaklanırlar: Bu bölünme alanlarından birincisi erişimde ve kullanım sıklığında görülen bölünmedir. Buna göre, insanların nerede (iş yeri, ev, okul vb.) İnternete bağlandıkları ve ne sıklıkla bağlandıkları hususunda farklılaşma vardır. İkincisi, kullanım konusundaki teknik

6 Raporunda, ironik bir biçimde “enformasyon ve iletişim teknolojisinin tarihte gerçek bir devrim olabilmesinin bu teknolojilerden dünyadaki herkesin faydalanmasına bağlı olduğu” belirtilmektedir.

beceri ve bu anlamdaki okur-yazarlıkla ilgili olan becerilerde farklılaşmadır. Üçüncüsü, ekonomik aktiviteler anlamında teknolojiyi kullanabilme ve deneyimde farklılaşmadır. Dördüncüsü ve sonuncusu ise, politik aktiviteler anlamında teknoloji kullanma ve deneyimde farklılaşmadır. Yazarlar, çok-değişkenli regresyon (multivariate regression) analizleri yaparak belli bir eksiği giderme amacıyla olduklarını belirtirler⁷. Çalışmayı önceki benzer çalışmalardan (örn., Amerikan Ticaret Bakanlığı'nın araştırmaları) esas farklı kılan nokta da sadece teknoloji sahipliğine odaklanmaması, anılan dört bölünmeyi toplumsal cinsiyet, eğitim, yaş, etnisite ve gelir yanında politik eğilimler üzerinden de incelemesidir. Sonuç olarak, yukarıda sayılan bağımsız değişkenler açısından bilişim teknolojilerine erişim ve kullanım becerileri açısından inatçı bir toplumsal bölünmenin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bu, söz konusu çalışmanın yapıldığı dönem - 2003 yılı - için bile hiç de sürpriz bir sonuç değildir. Ancak çalışma, bilişim teknolojileri (bu örnekte İnternet) kullanımını basitçe ve hızlıca ölçülebilecek ve toplumsal eşitsizliği de bilgisayar kullanımının sayısal olarak artırılmasıyla çözülebilecek bir sorun olmanın ötesinde, karmaşık bir toplumsal ve politik bir sorun olarak teorileştirilmesi açısından önemlidir (Thompson, 2004).

Temel demografik değişkenlere göre farklı toplumsal segmentlerin bilişim teknolojilerine erişimi, sahipliği ve operasyonel kullanım becerilerindeki farklılara odaklanmanın, özellikle resmi kuruluşlarca gerçekleştirilen ilgili anketlerin merkezinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. OECD erken bir tarihte, 2001 yılında, yayınladığı "Sayısal Bölünmeyi Anlamak" (Understanding Digital Divide) başlıklı raporunda "sayısal bölünmenin ölçülmesini" tanımlarken bu konuya değinir:

Hükümetler ve kamudaki bu konulara yönelik mevcut ilgiden dolayı, OECD sayısal bölünmeyi ölçme çabasına girişmiştir. İletişim araçları altyapısına ek olarak, bilgisayarın erişilebilir bir yerde olması ... ve İnternete erişim diğer göstergeler arasında görünmektedir.

OECD raporunda (2001) sayısal bölünmeye ilişkin ikinci bir önemli göstergenin yeni iletişim teknolojileri ve özellikle İnternetin sunduğu fırsatlardan yararlanma, bir başka deyişle kullanım boyutu olduğunu belirtir ancak OECD'nin asıl olarak (bu konudaki standart veri eksikliğinin de bir sonucu olarak) ilk ölçüm göstergelerinin peşinde olduğunu yazar. Sonraki yıllarda basitçe sahiplik ve erişim konusunun ötesinde kullanım becerileri de "sayısal bölünme" konusunda resmi kurumların ilgisine konu olmuştur.

UNESCO'nun 2008 tarihli Enformasyon Okuryazarlığı Göstergeleri adlı çerçeve belgesinde belirtildiği şekliyle "sayısal bölünme 'teknolojiye erişimdeki' bölünmeden çok daha fazla bir şeydir; teknolojiyi kullanma becerileri olmaksızın daha büyük bir bölünme ... ortaya çıkar" (Catts ve Lau, 2008: 5). Ulusal ve ulus-üstü kuruluşların bu bakış açısını büyük oranda paylaştıkları görülmektedir. Örneğin, Avrupa Parlamentosu yayınladığı bir raporda bilişim teknolojilerinin ekonomide, siyasette ve gündelik hayatta çok önemli bir yere sahip olduğunu ancak kimi toplumsal grupların bu yeni teknolojileri yeterli düzeyde kullanamadıklarının altını çizer. Buna göre, Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında olduğu gibi ülkelerin içinde yaşlılar ile gençler, eğitimliler ile az eğitimliler arasında da sayısal beceriler arasında bir bölünme vardır (Negreiro, 2015).

7 Bu çalışmaya ilişkin değerlendirmeler için bkz. Kvanzy, 2004; Thompson, 2004.

Bu tespitler Avrupa Komisyonu'nun "Sayısal Kapsama ve Beceriler" (Digital Inclusion and Skills, 2014) raporunda da detaylı bir biçimde tanıtılır. Raporda dezavantajlı gruplar arasında sayılan yaşlıların (55-74 yaş arası), düşük eğitimlilerin, işsizlerin ve emekli/pasif konumda olanların hem bilişim teknolojileri kullanım sıklığı hem de kullanım becerileri açısından toplumun diğer kesimlerine ve AB ortalamasına göre çoğu durumda geride oldukları görülmektedir (Commision, 2014). AB'nin "Sayısal Gündem" (Digital Agenda) siyasalarının da bu anlamda ilgisinin bilişim teknolojilerine erişimin niceliğini ve kullanım becerilerini artırmak yönünde olduğu söylenebilir.

Ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmalarında da diğer resmi ulusal ve ulus-üstü kuruluşlarca yapılan araştırmalara benzer bir perspektif ortaya konduğu söylenebilir. Bilişim teknolojilerine sahiplik, erişim, kullanım sıklığı sorularının yanında, yine özellikle AB ve ABD'deki resmi araştırmalarda da görüldüğü üzere, kullanım çeşitliliğini ve becerileri anlamaya yönelik⁸ kimi soruların da cevaplandığı bir anket şablonu takip edilmektedir.⁹ Altı çizilmesi gereken bir nokta bu çalışmalarda kimi temel sosyo-demografik karakteristiklerle yukarıdaki bölünme ya da eşitsizlik noktalarının ilişkilerinin tanıtılması ötesinde bir amaç güdümediği iddia edilebilir.

İkinci ve Üçüncü-Düzyey Sayısal Bölünme Araştırmaları¹⁰

Yukarıda değinildiği üzere, ilgili akademik alanyazında "ikinci-düzyey sayısal bölünme" tartışmalarının etrafında "sayısal bölünme" konusu resmi kuruluşların benimsediklerinin çok ötesinde bir genişleme ve dönüşüm göstermiştir. Eszter Hargittai daha 2002 yılı gibi erken bir dönemde sahiplik ve erişim sorunlarından ziyade bireylerin bilişim teknolojilerini kullanma becerilerindeki farklılaşmalar ile sosyo-ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler üzerinden bir "ikinci-düzyey sayısal-bölünmeden" bahsetmeye başlar (Hargittai, 2002).¹¹ 2008 yılında katkıda bulunduğu bir araştırmada (Hargittai ve Hinnant, 2008) yaşları 18-26 arasında değişen 270 genç yetişkinin çevrimiçi aktiviteleri ile bu aktivitelerin farklılaşmasında açıklayıcı olabilecek sosyal faktörler ele alınmaktadır. Bu çalışmada Amerika için en azından, artık cinsiyetler temelli yeni iletişim teknolojilerine erişimdeki ayrımın yok olduğunun altı çizilir. Ancak yeni bir takım ayrımların ortaya çıktığı belirtilir. Genç yetişkinler grubuna odaklanmanın bu yeni bir takım ayrımların ve bağlantılı faktörlerin anlaşılmasında önemli olduğuna çünkü bu grubun erişim ve cihaz yaygınlaşması açısından en hızlı grup olduğuna işaret edilmektedir. Bu da yaşın, erişim ve adapte olmada önemli bir etken olarak gösterildiği anlamına gelir. Aynı şekilde cinsiyet, kullanım alanının özerkliği (evde erişiminin olup olmaması) becerilerde farklılığı ortaya çıkaran etkenler olarak görülmektedir. Bu çalışmada özellikle "sermaye-artırıcı" (capital-enhancing) kullanım kavramı üzerinde durulur çünkü beceriler arasındaki ayrım azalsa bile toplumsal gruplar arasında "bilgi

8 Bununla birlikte, TÜİK'in hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmalarında AB'deki araştırmalarda görülen bir beceri indeksi geliştirilmemiş olduğunu vurgulamak gerekir.

9 TÜİK'in Türkiye'de insanların bilişim teknolojileri kullanımına yönelik araştırmaları verileri için bkz. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 (son ziyaret tarihi 22.08.2017)

10 Bu çalışmanın öncülü olarak da görülebilecek bir sözlü bildirinin (Taşdemir, 2016) görsel-ışitsel kaydı için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=O3TUy3r26qE> (son ziyaret tarihi 21.08.2017)

11Hargittai, söz konusu alanyazının önemli isimlerinden biridir. Çalışmalarının kronolojik sıralamasının bir incelemesini yapmak ilgili alanyazındaki dönüşümü görmek açısından oldukça faydalıdır. Hargittai'nin çalışmaları için bkz. <http://www.webuse.org/pubs/index.html> (son ziyaret tarihi 25.08.2017)

boşluğunu” artıracak şekilde ve sosyo-ekonomik faktörlerden kaynaklı bir biçimde bilişim teknolojileri kullanımı da bu çalışmaya göre farklılaşmaktadır.¹²

Hargittai'nin katkı verdiği bir başka çalışmada da Hargittai (Zillien ve Hargittai, 2009), benzer biçimde yüksek sosyo-ekonomik statü sahibi kişilerin düşük statülü kişilere göre “sermaye-artırıcı” İnternet kullanımına daha fazla eğilimli olduğu belirlenmiştir. Statülerin belirlenmesinde ise şu ölçütler kullanılmıştır: Eğitim seviyesi, gelir, meslek grubu ile görüşme anında görüşme yapılan kişiye sorulan bir takım sorular üzerinden görüşmecinin öznel puanlaması. Araştırma sonucunda statü seviyesi yükseldikçe kişilerin siyasi gündeme ilişkin haber okuma, ekonomi ile alakalı konularda enformasyona erişimi, örneğin borsa haberleri, sağlıkla ya da seyahatle ilgili aramalar yapma olasılıklarının yükseldiği gözlemlenmiştir. Aynı şekilde statü seviyesi düştükçe de kişilerin sermaye-artırıcı kullanımın bir göstergesi olarak sayılabilecek aktivitelerden çok örneğin “sohbet odalarını” kullanma eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir.¹³ Bu çalışmanın ayırt edici bir yönü sermaye-artırıcı kullanımın kişisel ve öznel faktörlerden ziyade sosyo-ekonomik statüyle de bağlantılı, toplumsal bir boyutu olduğunun vurgulanması ve Pierre Bourdieu'nun kavram setine, özellikle habitus kavramına, gönderme yapılmasıdır.¹⁴ Hargittai daha sonra yaptığı benzer bir

12 Bu çalışmada araştırmacılar, “bilgi boşluğu” hipotezine gönderme yaparak ve 1975 yılında yayınlanmış olan ve çocukların televizyon izleme eğilimlerini konu alan bir araştırmaya ilişkin bilgi verirler. Bahse konu olan araştırmada (Cook ve diğerleri, 1975) ayrıcalıklı bir ortamda büyüyen çocukların daha fazla eğitsel içerikli programlar izlemeye eğilimli oldukları belirtilmektedir. Buradan yola çıkan Hargittai ve Hinnant ziyaret edilen Web sitelerinin ve buralarda harcanan zamanların aynı olmasının bile farklı yetiştirme ortamlarına bağlı olarak kişiler arasında farklılık yaratıcı bir etkisi olacağını altını çizerek. Özellikle eğitim seviyesi ile hane gelirinin finansal, siyasal ve diğer eğitsel-enformasyonel konularda bilgi içeren sitelerin ziyaret edilmesiyle, kullanım amaçları açısından, bağlantılı olduğu da araştırmada tespit edilmiştir.

13 Bu çalışmanın sonuç bölümünde yazarlar, Everett M. Rogers'ın Yeniliklerin Yayılması (1995) kitabından “yenilikçilik-ihhtiyaç paradoksu” kavramına gönderme yaparlar. Buna göre yenilikçilik ile yeniliklerden yararlanma ihtiyacı arasında sosyo-ekonomik ayrımları artırıcı bir paradoks vardır. Bu paradoks iletişim teknolojilerinin kapasitesi arttıkça ve bunlara erişim eşitlendikçe de farklılıkların azalmayacağına işaret eder.

14 Nicholas Garnham ve Raymond Williams'ın birlikte kaleme aldıkları bir yazıda belirttikleri gibi (Garnham, 1990: 70-89) 1979 yılında yayınladığı eseri La Distinction Bourdieu'nun o güne kadar ki tüm çalışmalarının bir toplamıdır. Buna göre, çalışmaları özcu kültürel temellük (zevk) ve kültürel üretim (yaratıcılık) teorilerine, bütün mutlak ve evrensel kültürel değerler nosyonlarına ve özellikle de ekonomik ve siyasal belirleyentlerin etkisine karşı otonom konumda bir entelijansiya ve yine aynı şekilde otonom bir entelektüel ve kültürel ideolojiler nosyonuna cepheden bir saldırı niteliği taşır. Öznellik ve nesnellik arasındaki ayrımı aşmaya çalışır. Bunu da toplumsal eylemin gözlemlenen düzenlilikleri, yapı ile özgür, ereksele ve muhakeme eden insan eyleyenlerin deneyimsel gerçekliği arasındaki ilişkiye odaklanarak yapmaya çalışır. Geliştirdiği teorik yaklaşımda *habitus* kavramı kısıtlayıcı yapı ile özgür birey arasındaki bağı, bağlamı işaret etmek için kullanılır. *Habitus* öngörülemez ve değişken durumları deneyimleyen bireyin erken çocukluk yıllarında, aile ortamında, edindiği ve içselleştirdiği ve diğer tüm okul ve iş deneyimlerini de üzerine inşa ettiği düzenleyici mekanizmadır, mantıktır. Kavram, esas itibarıyla, kişilerin deneyimlediği ortak maddi koşullara gönderme yaptığından aile yanında toplumsal gruplara ve özellikle de sınıf nosyonuna dairdir. Toplumsal gruplar arası ve sınıfsal ilişkilere dair bir kavram olarak *habitus* ve gerisindeki teorik yaklaşımlar kültürel tüketim pratiklerine uygulandığında insanları grupsal, sınıfsal bağları ile yemeden, içmeye, sosyal ilişkilerinden film tercihlerine kadar, bir yönüyle veya özselle olarak sembolik tüm tercihlerinin bir bağıntı içinde olduğu sonucuna ulaşılır. Bu teorileştirmenin önemli bir bileşeni, tarihsel yeniden üretim sorusuna bir cevap olarak *sermaye* ve *beraberinde getirdiği tüm etkileriyle sermayenin birikmesi* meselesidir. Ayrıca toplumsal dünyanın işleyişini ve yapısını tümüyle anlayabilmek için iktisadi teorinin kabul ettiği sermaye tanımlamasının da ötesine geçmek gerekir. Bourdieu'nun (1986) kendi tanımladığı şekliyle işlev gördüğü alana bağlı olarak sermaye kendini üç farklı şekilde gösterebilir: Derhal ve doğrudan paraya çevrilebilir olan ve mülkiyet hakları şeklinde kurumsallaştırılabilecek *ekonomik sermaye* olarak; belli koşullara bağlı olarak ekonomik sermayeye dönüştürülebilir olan ve eğitimsel nitelikler şeklinde kurumsallaştırılabilecek olan *kültürel sermaye*; sosyal mecburiyetlerden (“bağlantılar”) oluşan, belli koşullar altında ekonomik sermayeye dönüştürülebilecek olan asalet unvanı ile kurumsallaştırılabilecek olan *sosyal sermaye*. Kültür sermayesi de cisimleşmiş halde görünür olan, sosyalleşme sürecinde edinilen beden ve zihnin yatkinlikleri, zamanı kullanma şekli, kişisel gelişim motivasyonu gibi ve sonunda kişiye sağlanan boş zaman sonunda edinilen kazanımlar (spor salonunda geliştirilen kaslar vb.) gibi *tecessüm etmiş* bir biçimde, kültürel ürünlerin sahipliği (kitaplar,

çalışmasında da (Hargittai, 2010) yine açıkça Bourdieu’nun yaklaşımının alanyazına potansiyel katkısına işaret etmiştir.

Meyen ve diğerlerinin (2010) araştırmasını da bu noktada özellikle anmak gerekmektedir. Hargittai’yi takip ederek bu araştırmacılar da Bourdieu’cu dönüşümü benimsemişler ve habitus-sermaye teorisini teorik geri planları olarak aldıklarını belirtmişlerdir. Almanya’da gerçekleştirilen araştırmada (14 yaş ve üstü) 102 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmelerde insanların kişisel geçmişleri, günlük rutinleri ve medya repertuarları (medya kullanım çeşitlilikleri) üzerinde durulmuştur. Bu türlü kişisel karakteristikler ile sayısal becerileri ve eğilimleri, sayısal teknolojileri kullanım ve kişisel gelişime yönelik motivasyonları anlaşılmalı çalışılmıştır. Araştırmacılara göre, medyayı kullanma biçim ve eğilimleri ile habitus karşılıklı bir ilişki içindedir. Bir yandan medyayı kullanma farklılıklarının kaynağı habitusta bulunabilir, bir yandan da medyayı kullanma biçimi sermaye birikimleri açısından farklılıklar yaratabilir. Dolayısıyla Meyen ve diğerleri, örneğin sadece web sitelerinin ziyaret edilmesi veya bunun sıklığı değil ziyaretlerdeki amaçların da anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedirler ve niteliksel bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu açıdan alanyazına bir katkıda buldukları savunulabilir.

Yakın zamanda yayınlanan Bengtsson’un (2015) çalışması da yine Bourdieu’cu bir “sayısal bölünme” araştırması tasarlama çabası açısından alanyazına katkıda bulunmakta ve bu konuda geniş bir potansiyel olduğunu göstermektedir. Bengtsson daha geniş bir kültürel bağlamda kullanıcıların çevrimiçi tercihlerini, eğilimlerini ele almak gerektiğini belirtir. Böylece ona göre, çevrimiçi ve çevrimdışı alanlar arasındaki bağlantı ya da hemhalk daha rahat görülebilir. İsveç’te üniversite öğrencilerine odaklanılan çalışmada, bir yandan niceliksel olarak kullanıcı grupları arasındaki bölünmeler gösterilmiştir, bir yandan da gündelik yaşam perspektifinden yola çıkarak öğrencilerin kendi sayısal medya kullanımlarını ifade etme biçimleri incelenmiştir. İşletme, İletişim, Siyaset Bilimi ve Felsefe Bölümlerinden toplam 425 öğrenciye bir anket uygulanmıştır. Sormacanın geliştirilmesinde genel olarak Bourdieu’nun Distinction çalışmasından faydalandığı belirtilen çalışmada, günlük pratikler ve kültürel zevkler; kitle medyası (televizyon, radyo ve basın), edebiyat, tiyatro, film, sanat, müzik, yiyecek, seyahat ve sayısal medya tercihleri kapalı ve açık-uçlu sorularla öğrenilmeye çalışılmıştır. Özellikle açık-uçlu sorulardan, örneğin ebeveynlerinin ilgi alanlarını tanımlamalarından yola çıkılarak, araştırmada bir değerlendirme yapılmıştır. Sonuç olarak, önceki çalışmalara benzer bir şekilde ama daha fazla niteliksel veriye dayalı olarak ebeveynlerin (özellikle annelerin) eğitim düzeylerinin, yükseköğrenim öğrencilerinin kültürel zevklerinin ayırt edici hale gelmesinde belirleyici olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin, Felsefe Bölümü öğrencilerinin ailelerinin eğitim düzeyi daha yüksektir ve bu öğrencilerin İnterneti daha az sosyalleşme ve rekreasyonel (müzik dinlemek) amaçlar için kullandığı ve de daha çok enformasyon araştırması için kullandıkları görülmüştür.

eserler, enstrümanlar vb.) gibi *nesnelleşmiş* şekilde ve eğitsel kazanımlar, sertifika ve diploma şeklinde *kurumsallaşmış* şekilde bulunur. Sosyal sermaye ise başka insanlarla girilen az ya da çok kurumsallaşmış ve bu anlamda bir kişisel kaynak haline gelen ilişki ağlarına (bir kabile üyesi ya da bir ticari kurumun üyesi olmak veya bir kurumsallaşmış siyasi harekete üyelik gibi) gönderme yapar. Ekonomik sermaye gibi, kültürel ve sosyal sermaye de birikimlidir. Toplumsal gruplar ve sınıflar arası mücadeleye odaklanan Bourdieucu bir analizde, bu sebepten, kültürel ve sosyal sermayede birikimin kaynakları (kişinin eğitimi, ailesinin eğitimi, boş zaman kullanımı, kültürel mal sahipliği ve etkinlikler ve tercihler vb.) önemli değişkenlerdir.

Görüldüğü üzere 2000'lerin başlarından itibaren, Hargittai ve Hsieh'in (2013) de belirttiği üzere, cihaz ve erişim altyapısı sahipliği üzerinden ("var" veya "yok" gibi ikili bir ayırım üzerinden) "sayısal bölünme" konusuna yaklaşımın yetersizliğini vurgulayan "ikinci-düzye sayısal bölünme çalışmaları" olarak adlandırılabilir bir alanyazın oluşmuştur. Hatta yakın zamanda yayınlanan çalışmalarında Van Deursen ve diğerleri (2017) bir "üçüncü-düzye sayısal bölünme" konusundan da bahsetmektedirler. Buna göre, yukarıda belirtildiği üzere sayısal bölünme kavramı başlangıçta bilgisayar ve İnternet altyapısına erişim konusuna odaklanırken, zaman içinde daha fazla insan erişime kavuştuğuna araştırmacıların ilgisi kullanım becerilerinde ve eğilimlerinde görülen ikinci-düzye bölünmelere kaymıştır. Bu noktada özellikle son dönemdeki çalışmalar (örn, Lee, Park ve Hwang, 2015; Pearce ve Rise, 2013; van Deursen ve van Dijk, 2015, aktaran Deursen ve diğerleri, 2017: 453) erişim, beceriler, kullanım eğilimleri gibi konulara birlikte odaklanmaktadır. Fakat Deursen ve diğerleri (2017), örneğin İnternet kullanım becerilerdeki yetersizliğin bir kişinin bir çevrimiçi aktiviteyi (iş aramak gibi) yeterli düzeyde gerçekleştirememesi ile sonuçlanmasını önermek makulken bu sürecin pratikte nasıl işlediği çoğunlukla incelenmemektedir iddiasında bulunmaktadırlar. Bu çalışmada, bireylerin sayısal becerileri ve İnternet aktivitelerinin somut/elle tutulur (tangible) faydalı çıktılara günlük yaşamda nasıl dönüştürdüklerini görmek üzere bir araştırma yapılır. Hollanda'da yetişkin nüfusu özellikle cinsiyet, yaş ve eğitim açısından temsil gücü olan 1101 kişilik bir örnekleme bir anket çalışması gerçekleştirilir. Çalışmada kişilerin İnternete ilişkin dört beceri düzeyi¹⁵ ve dört kullanım eğilimi¹⁶ ile dört somut kazanım¹⁷ arasındaki ilişkilere/düzenliliklere odaklanılır. Sonuç olarak, alanyazındaki benzer araştırmaların bulgularına uygun olarak kullanım beceri türleri arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki tespit edilir. Kullanım becerileri ile kullanım eğilimleri (ekonomik, kültürel gibi) değişkenleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunur. Öte yandan bilişim teknolojileri kullanım becerileri, kullanım eğilimleri ve somut kazanımlar arasında değişen, kimi açılardan doğrudan kimi açılardan dolaylı ve araştırmacıların kendilerinin de vurguladıkları üzere daha fazla araştırmaya ve daha iyi teorileştirmeye ihtiyaç duyan kimi sonuçlar da ortaya çıkar. Yine de, özellikle bu çalışma açısından önemli olan operasyonel kullanım becerileri ile tüm diğer beceriler (enformasyon-arama, sosyal ve yaratıcı becerileri) arasında doğrudan ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca öne çıkan sosyo-demografik karakteristikler (cinsiyet, eğitim, yaş, iş durumu vb.) ile beceri düzeyleri, kullanım eğilimleri ve somut çıktılar arasında alanyazının bulgularını destekleyen bir doğrudan ilişki de tespit edilir. Operasyonel kullanım anlamında erkekler, gençler ve eğitimlilerin daha yüksek becerilere sahip oldukları görülmektedir. Daha önemli bir sonuç olarak da düşük eğitimliler, işsizler, kadınlar, yaşlılar ve engellilerin hem bilgisayar kullanım becerilerinin düşük olduğu ve hem de dolayısıyla bunlardan elde edilecek olan ekonomik, kültürel, sosyal ve kişisel faydalardan yeteri kadar yararlanamadıkları yolundaki hipotezi destekleyen verilere ulaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak araştırmacılar, Bourdieu'daki (1986) farklı

15 Operasyonel (bir dosya indirmek gibi temel bilgiler), enformasyon-arama (uygun anahtar sözcüklerle arama motorunda bir şeyler arama gibi), sosyal (bağlantılar listesindeki kişilerin nasıl eklenip silineceğini bilmek gibi) ve son olarak yaratıcı (bir web sitesi tasarlayabilmek gibi) beceriler.

16 Ekonomik (bir ürünün fiyatına bakmak veya iş arayabilmek gibi), kültürel (çocuk yetiştirmek konusunda bilgi veren veya diğer insanlarla buluşma ayarlayan sitelere girmek gibi), sosyal (uzaktaki aile üyeleri veya arkadaşlarla konuşabilmek gibi), kişisel (fiziksel egzersiz ile ilgili bilgi veren siteleri ziyaret veya oyun oynamak gibi) kullanımlar.

17 Ekonomik (İnternet üzerinden ürün olarak para tasarruf etmek gibi), kültürel (aynı ilgilere sahip kişilere ulaşmak gibi), sosyal (aksi takdirde kolaylıkla haberdar olunamayacak bir sosyal aktiviteden haberdar olunup katılımcı olunabilmesi gibi), kişisel (uzaktan eğitim olanaklarıyla kimi konularda gelişim sağlanması gibi).

sermaye biçimleri kavramlaştırmasına da göndermede bulunarak toplumsal eşitsizlikler ve dışlanmaların çok yönlü olduğu kabulünün altını çizerek ve çalışmanın yapıldığı Hollanda ile sınırlandırılmaması gerektiğini düşündükleri genel bir sonuca ulaşarak analizlerini noktalarlar. Buna göre, bir toplumdaki eşitsizlikler İnternet kullanımına da yansımakta ve hatta İnternet kullanımı bu eşitsizlikleri daha da artırmaktadır. Dolayısıyla çevrimdışı ve sayısal bölünme ya da eşitsizlikler arasında karşılıklı bir pozitif korelasyon öngörülebilir.

Çalışmada Kullanılan Veri, Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada yukarıda belirtildiği üzere çalışmanın amaçları açısından belli bir potansiyele sahip olan, TÜİK tarafından 2012 yılında uygulanan “Yetişkin Eğitimi Araştırması”nın sonuçları kullanılmıştır. Bu ankette temelde işgücüne yönelik detaylı verilerin yanı sıra bilgisayar ve İnternet araçlarını kullanma becerisi ve kültürel katılım gibi bu çalışmaya konu olan araştırma sorularını cevaplamaya yönelik sorular bulunmaktadır. Bu çalışmada sayısal bölünmeyi ölçmek üzere 2 farklı düzey değişken kullanılmıştır. Bunlar; bilgisayar ve İnternet kullanma becerileridir. Bilgisayar becerileri; dosya veya klasör kopyalamak olan en basit düzeyden başlayarak program yazmak gibi ileri düzey bilgisayar becerilerini de içermektedir. İnternet becerileri de benzer şekilde arama motoru kullanmak gibi başlangıç düzeyindeki becerileri ve web sayfası yaratmak gibi ileri düzeydeki faaliyetleri sorgulamaktadır. Bilgisayar becerileri değişkeni 1-10 arasında değişmektedir.¹⁸ Bu çalışmada bilgisayar becerileri ile diğer değişkenler arasındaki ilişkileri gözleyebilmek amacıyla bu değişken 3 ana kategoriye indirgenmiştir. Buna göre, 1-3 maddelerindeki faaliyetler temel bilgisayar kullanım faaliyetleri olarak belirlenirken, 4-5-7 ve 9 nolu faaliyetler orta düzey bilgisayar becerilerine işaret etmektedir. 6-8 ve 10 nolu maddeler ise ileri düzey bilgisayar becerilerini göstermektedir. Bilgisayar ve İnternet becerilerinin gösterildiği Tablo 1’e göre katılımcıların %66’sı hiç bilgisayar becerisi olmayanlardan oluşmaktadır. Kalan %33’lük dilimde temel kullanıcılar ağırlıktadır. Orta ve ileri düzey kullanıcılar da sırasıyla %11 ve %6’lık paya sahiptir. Bu çalışmada ayrıca İnternet becerileri ile ilgili sorular da incelenmiştir¹⁹. Buna göre 1-3 arasındaki maddeler başlangıç düzeyindeki becerilere, 4, 7 ve 8 nolu maddeler orta düzeydeki becerilere ve 5 ile 6 nolu maddeler ileri düzeydeki becerileri oluşturmaktadır. Bilgisayar becerileri ile benzer şekilde örneklemin önemli bir kısmı hiç İnternet becerisi olmayanlardan oluşmaktadır. Beceri düzeyiyle ilgili geçerli gözlemler büyüklük sırasına göre başlangıç düzeyi, orta düzey ve ileri düzeyi kapsamaktadır. Sonuç olarak; her iki beceri düzeyi ile ilgili henüz toplumun

18 1= Dosya veya klasör kopyalamak ya da taşımak; 2= “Kopyala (copy)” ve “Yapıştır (paste)” araçlarını kullanarak doküman içindeki bilgiyi çoğaltmak veya taşımak; 3= Elektronik bir tabloda temel aritmetik formüller kullanmak; 4=Dosyaları sıkıştırmak (ya da “zip”lemek); 5= Yeni donanımların bağlanması ve kurulumu, örn. bir modem; 6= Özel bir programlama dili kullanarak bir bilgisayar programı yazmak; 7= Bilgisayar ile diğer cihazlar arasında dosya aktarımı (dijital kameradan veya mobil telefondan/telefonla, mp3/mp4 çalardan/çalara); 8= Yazılım uygulamalarının konfigürasyon (biçim) parametrelerini değiştirmek veya doğrulamak (İnternet tarayıcıları hariç); 9= Örneğin, görüntü, ses, video veya grafikler dahil üzere sunum yazılımı ile elektronik sunumlar oluşturmak (örneğin slaytlar); 10= Yeni bir işletim sistemi yüklemek veya eski bir işletim sistemini değiştirmek (TÜİK, 2012).

19 1=Bilgiye erişmek amacıyla arama motoru kullanmak; 2=Dosya eklenmiş e-postalar göndermek; 3=Sohbet odalarına, haber gruplarına ya da çevrimiçi bir tartışma forumuna mesaj göndermek (örn. sosyal paylaşım sitelerinde); 4=Telefon görüşmesi yapmak amacıyla İnterneti kullanmak;5=Film, müzik vb. değiştirmek için denklemler arası/ eş düzeyde (peer-to-peer) dosya paylaşımı kullanmak;6=Web sayfası yaratmak; 7=Web sitelerine metin, oyun, görüntü, film veya müzik yüklemek (örn. sosyal paylaşım sitelerinde); 8=İnternet tarayıcıların güvenlik ayarlarını değiştirmek (TÜİK, 2012).

geneline yansıyan bir eğilim yoktur. Beceri düzeyi çoğunlukla basit veya başlangıç düzeyindedir.

Tablo 1. Bilgisayar ve İnternet becerileri alt kategorilerin dağılımı

		Frekans	%
Bilgisayar Becerileri	Hiç	23007	65,6
	Temel	6065	17,3
	Orta	3992	11,4
	İleri	2010	5,7
	Toplam	35074	100,0
İnternet Becerileri	Hiç	20743	59,1
	Başlangıç	7840	22,4
	Orta	3548	10,1
	İleri	2943	8,4
	Toplam	35074	100,0

Analizde kullanılan değişkenlere ait betimleyici istatistikler Tablo 2’de gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların % 44’ü erkeklerden ve % 56’sı kadınlardan oluşmaktadır. Eğitim değişkeni için ise ortalamanın İlköğretim/Ortaokul veya Mesleki Lisesi düzeyinde olduğu gözlemlenmektedir. Anne ve babanın eğitimi dikkate alındığında ortalamanın ilkökul düzeyinde olduğu görülür. Bununla paralel olarak örneklemdaki katılımcılar ortalama olarak yabancı dil bilmeyen, ortalama kitap okuma sayıları düşük olan ve konser, bale vb. gösterilere nadiren katılanlardan oluşmaktadır.

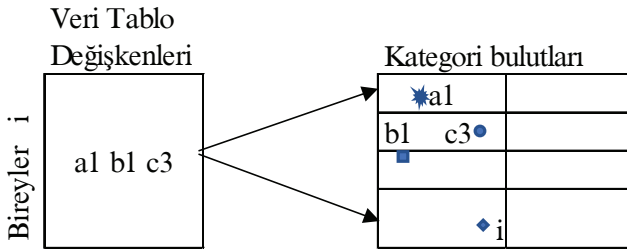
Tablo 2. Betimleyici İstatistikler

	Eğitim	Cinsiyet	Gelir	Yabancı dil sayısı	Konser, bale katılım	Okunan Kitap	Anne ve babanın eğitimi
N	35074	35074	35074	35074	35074	35074	35074
Aritmetik ortalama	1,6980	0,4386	4,5514	0,2002	2,6812	1,549	1,1344
Std. Sapma	1,4667	0,4962	2,87242	0,45023	0,71807	0,75610	0,43845
Minimum	0	1,00	1,00	0,00	1,00	1	1,00
Maksimum	6	0,00	10,00	2,00	3,00	3	3,00

Eğitim; 0= Bir okul bitirmede (ilkokul ya da ilköğretimden daha düşük eğitim seviyesi); 1= ilkökul; 2= İlköğretim/Ortaokul veya Mesleki Ortaokul; 3= Genel Lise /Mesleki veya Teknik Lise; 4= İki veya üç yıllık Yüksekokul; 5= 4 yıllık Yüksekokul veya Fakülte/ Yüksek Lisans/ 5-6 yıllık Fakülte; 6= Doktora. Gelir değişkeni; 1= 700 TL’den az, 2= 701– 850 TL, 3= 851 – 1.050 TL, 4= 1.051 – 1.250 TL, 5= 1.251 – 1.450 TL, 6=

1.451 – 1.700 TL, 7= 1.701 – 1.990 TL, 8= 1.991 – 2.500 TL, 9= 2.501 – 3.500 TL, 10= 3 500 TL'den daha fazla şeklinde sınıflandırılmıştır. Cinsiyet değişkeni Erkek için 1; Kadın için 0 değerini almaktadır. Yabancı dil sayısı ise hiçbir dil bilmeyenler için 0; 1 yabancı dil bilenler 1; 2 yabancı dil bilenler 2 değerini almaktadır. Konser, bale katılım değişkeni, Kişinin son 12 ay içinde tiyatro, konser, bale, dans gösterileri vb. faaliyetlere izleyici olarak katılım sıklığını ölçmektedir. 1-6 kez katılanlar 1, 6 defadan çok 2 ve hiç gitmeyenler için 3 değerini almaktadır. Okunan kitap değişkeni Kişinin son 12 ay içinde ortalama kaç kitap okuduğunu göstermektedir. Bu değişken, 1= 5'den az kitap, 2= 5 - 10 kitap, 3= 10'dan fazla kitap şeklinde 3 kategoriden oluşmaktadır. Anne ve babanın eğitimi değişkeni ise ilkökul mezunu için 1, orta ve lise mezunu için 2, üniversite mezunu için ise 3 değerini almaktadır.

Açıklanan betimleyici istatistikler örnekleme ilgili öncül bir bilgi sağlasa da temel araştırma sorumuza konu olan bilgisayar ve İnternet becerilerinin farklı kültürel sermaye öğelerine göre nasıl şekillendiği ile ilgili yeterli bilgi vermez. Katılımcıların büyük bir kısmı İnternet veya bilgisayar kullanmasa da mevcut kullanıcıların beceri düzeylerinin hangi başka değişkenlerle birliktelik gösterdiği önemli bir konudur. Örneğin, bilgisayar veya İnternet becerileri açısından basit düzeyde olanların ekonomik sermaye (hanehalkı geliri) veya kültürel sermaye öğelerinden hangileriyle bir arada bulunduğu incelenebilir. Bu çalışmada, bilgisayar ve İnternet beceri düzeyleri açısından cinsiyet ve gelir gibi sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler yanında, eğitim seviyesi ve bilinen yabancı dil sayısına ek olarak diğer kültürel sermaye değişkenleri (anne ve babanın eğitimi, ortalama okunan kitap sayısı ve konser, bale gibi etkinliklere katılım) arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla "çoklu uyum analizi yöntemi" (multiple correspondence analysis) kullanılmıştır. Görüldüğü üzere a1, b1 ve c3 değişkenleri bir değişkene ait farklı alt kategorileri gösterirken, katılımcılar ya da bireyler (i) ise düzlemdeki noktalarla ifade edilmektedir (bkz. Şekil 1). Bu noktalar birbirinden uzaklaştıkça benzerlik azalmaktadır. Örneğin 4 ayrı kategoriden (Günde 5'den fazla, 3-5 arasında, 3 kere, 3 kereden az) oluşan yeme alışkanlıkları ile ilgili soruya aynı yanıtı veren katılımcılar düzlemde aynı bölgede yoğunlaşacaktır.

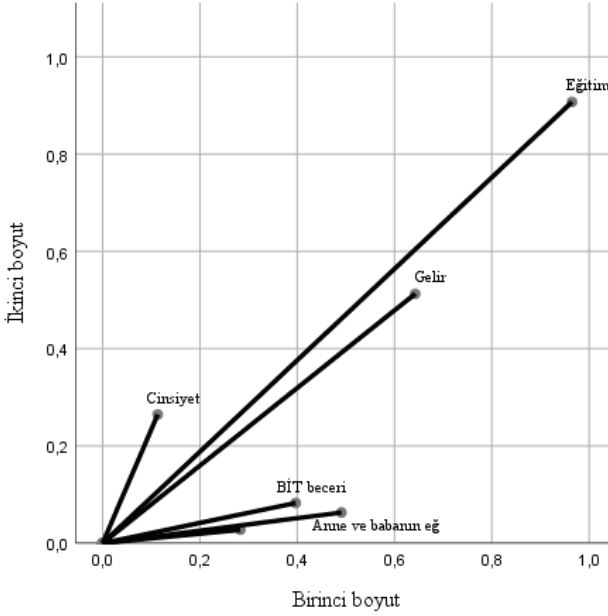

Şekil 1. Uyum analizi

Kaynak. Le Roux ve Henry (2010, p.2)

Çoklu uyum analizi değişkenlerin büyük bir kısmının kategorik düzeyde olduğu durumda ve bu farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi grafiksel olarak ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır. Bu çalışmada çoklu uyum analizi bilgisayar ve İnternet beceri

düzeyleri olmak üzere iki farklı düzeyde gerçekleştirilmiştir.²⁰ Grafik 1'de gösterildiği üzere ilk boyutta bilgisayar kullanım becerileri²¹ gelir ve anne ve babanın eğitiminin, ikinci boyutta ise cinsiyetin yüksek ayrıştırıcı güce sahip olduğu gözlemlenmektedir. Eğitim ise her iki boyutta da ayrıştırıcı bir etken olarak görülmektedir²².

Grafik 1. Boyutlara göre ayırma ölçütlerinin dağılımı

Bu değişkenlerin alt kategorileri ile birlikte EK-1'deki grafik düzlemde nasıl dağıldığı incelendiğinde (bkz. s. 25) ileri düzeyde bilgisayar becerileri olanların doktora ve dört yıllık Yüksekokul veya Fakülte mezunlarından oluştuğu, 3500 TL ve üzeri hanehalkı gelir düzeyine sahip oldukları, iki yabancı dil bildikleri, anne ve babalarının eğitim düzeylerinin ise lise sonrası eğitime (2 yıllık Yüksekokul, Fakülte, Yüksek Lisans veya Doktora) denk düştüğü gözlemlenmektedir. Her ne kadar aynı düzlemde yer alsalar da ileri düzeyde bilgisayar becerilerinin iki yabancı dil bilme değişkeni ile diğer değişkenlere göre daha güçlü bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Orta düzeyde

20 Uyum analizi basit uyum analizi ve çoklu uyum analizi olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Basit uyum analizinde her bir değişken tek boyutta açıklanabilirken çoklu uyum analizinde değişkenler iki veya daha fazla boyutta temsil edilmektedir. Değişken kategorileri (örneğin cinsiyet için kadın ve erkek gibi...) arasındaki ilişkilerin grafiksel olarak gösterilmesi uyum analizini ifade eder. Eğer ilişkisi sorgulanan değişkenlerin sayısı 2 ise basit uyum analizi daha fazla ise çoklu uyum analizi gerçekleştirilir. Çoklu uyum analizinde iki veya daha çok değişken bir boyutta yoğunlaşarak gösterilir. Boyutlar ise düzlemde bu değişkenlere ait kategorilerin nerede konumlandıklarına göre belirlenir.

21 Grafik 1, Ek-1 ve Ek-2'deki grafiklerde BİT kısaltması bilgisayar kullanım becerilerini temsil etmektedir.

22 Benzer tür bir ayırım İnternet becerileri için de geçerlidir. İnternet becerilerinin sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerle birlikteliğinin ölçüldüğü modelde benzer biçimde cinsiyetin ikinci boyutta diğer değişkenlerin ise ilk boyutta ayrıştırıcı güce sahip olduğu gözlemlenmektedir.

bilgisayar becerileri olanların ise 1 yabancı dil bildikleri, hanehalkı gelirlerinin 2501-3500 TL aralığında, anne ve baba eğitimlerinin ise ortaöğretim düzeyinde olduğu ortaya çıkmıştır. Temel bilgisayar becerileri olanlar genel veya mesleki/teknik lise mezunlarından ve erkeklerden oluşmaktadır.

Analize anne ve babanın eğitiminin yanı sıra son 12 ayda okunan kitap sayısı ve tiyatro, konser, balo, konser gibi faaliyetlere katılım sıklığı gibi kültürel sermaye değişkenleri de eklendiğinde farklı bilgisayar becerilerine sahip kullanıcılar arasında bir öncekine benzer bir ayrışma oluşmuştur (bkz. EK-2, s. 26). Buna göre konser, bale vb. etkinliklere 6 defadan çok katılan ve son 12 ay içinde 10'dan fazla kitap okuyanlar aynı zamanda 2 veya 3 yıllık Yüksekokul veya Fakülte mezunu anne-babaya sahiptir. Bu grupta bulunanlar bilgisayarı ileri düzey faaliyetleri yerine getirmek için kullanmaktadırlar. Ek olarak, üst gelir düzeyine sahip ve en az 2 yabancı dil bilmektedirler. Bilgisayar becerileri orta düzeyde olanlar ise anne ve babalarının eğitimi ortaöğretim olan, kendisi ise 2 veya 3 yıllık Yüksekokul veya Fakülte mezunu, hanehalkı gelir düzeyi 2501-3500 TL aralığında, 1 yabancı dil bilen katılımcılardır. Bu grupta bulunanlar ayrıca son 12 ayda 1-6 kez gösterilere katılan ve 5-10 arasında kitap okuyan kişilerdir.

Sayısal bölünmeyi incelemek üzere ikinci değişken olarak kullanılan İnternet becerilerinde ise orta ve ileri düzeyde bulunan kullanıcılar için bilgisayar becerilerinde gözlemlendiği türden bir ayrışma mevcut değildir (bkz. EK-3, s. 27).²³ Bir başka deyişle orta ve ileri düzey kullanıcıları oluşturan katılımcılar gerek demografik değişkenler gerekse kültürel sermaye değişkeni olan anne ve babanın eğitimi²⁴ açısından aynı grupta yer almaktadır ama başlangıç seviyesindeki kullanıcılara göre de bu açılardan bir ayrışma göstermektedirler. Buna göre orta ve ileri düzeydeki İnternet kullanıcıları hanehalkı gelir düzeyi 2501-3500 TL aralığında olan, 1 yabancı dil bilen, iki veya üç yıllık yüksekokul veya fakülte mezunu olan katılımcılardır. Bu gruptakilerin anne ve babalarının eğitimi de ortaöğretim, genel lise veya meslek lisesi mezunudur. Başka bir ifadeyle orta ve ileri düzey İnternet kullanıcısı olmak ile kişilerin kendi eğitimlerinin yüksekokul seviyesinde olması, ailelerinin en az Lise ve dengi okul mezunu olması, yabancı dil bilgisi ve bunlara ek olarak gelir seviyelerinin bağıntısı görülmektedir.

Alanyazının ilgili örnekleri göz önüne alındığında, sosyo-ekonomik faktörlerle İnternet kullanımını inceleyen çalışmalarda bu faktörlerin kişinin eğitim seviyesinin sermaye-artırıcı çevrimiçi faaliyetler yürütmesini olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır (Howard ve diğerleri, 2001; Hargittai ve Hinnant, 2008). Bu çalışmada da İnternet becerileri benzer bir ayırım kullanılarak ölçülmüş ve bu beceriler arama motoru kullanmak gibi başlangıç düzeyinden ayırıştırılarak web sayfası yaratılmasını içeren görece ileri düzeydeki faaliyetleri içermektedir. Elde ettiğimiz sonuçta bakıldığında daha çok eğitim ile ileri düzey İnternet becerilerinin bir arada bulunduğu gözlemlenmektedir. İnternet kullanımı ve beceri düzeylerinin incelendiği Van Deursen ve diğerlerinde (2017) sosyal, ekonomik ve kültürel amaçla kullanım gibi sınıflandırmalara yer verilmiş ve bu değişkenlerle demografik değişkenler arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Buna göre cinsiyetler arasında İnternetin kullanım biçimleri açısından farklılıklar vardır. Örneğin

23 Bu ayrışmanın görülememesinde ankette İnternet becerilerine ilişkin soruların iki kategoriden fazla kategori oluşturulmasına izin vermiyor olması gösterilebilir. Ek-3'teki grafiğe bakıldığında İnternet becerileri açısından Başlangıç düzeyi ile Orta-İleri düzey arasında bir ayrışma gözlemlenmektedir.

24 Diğer kültürel sermaye değişkenleri olan okunan kitap sayısı, konser, bale vs. gibi etkinliklere katılımın da eklendiği durumda ayrışma büyük ölçüde kaybolmaktadır.

erkek katılımcılar İnterneti daha ziyade indirilmiş dosyaları açmak ve tarayıcıda yeni bir sayfa açmak gibi faaliyetleri içeren operasyonel amaçlarla kullanırken kadınlar ise daha fazla enformasyona erişmek için kullanılmaktadırlar. Bu çalışmada cinsiyet ve İnternet beceri düzeyinin nasıl konumlandığına bakıldığında erkek kullanıcıların daha çok başlangıç düzeyinde becerilere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Kadınlar ise hanehalkı gelir düzeyi açısından en alt dilime yakın (701-850) ve anne ve babası hiç okula gitmeyen ve çoğunluğu (%67) hiç İnternet becerileri olmayan kullanıcılardan oluşmaktadır.

Sonuç

Enformasyon ve iletişim teknolojilerine erişim sorunu hala önemli bir eşitsizlik kaynağıdır. Ancak sayısal bölünme alanyazının dönüşümünün de imlediği üzere sahiplik ve erişim sorunlarının aşılması bu konudaki eşitsizliklerin tümüyle çözülmesi anlamına gelmeyecektir. Tam tersine, sosyo-ekonomik sorunlarla ilgili kalıcı önlemlerin alınmaması belki de sayısal bölünme sorunun derinleşerek devam etmesine neden olacaktır. Çünkü alan-yazında öne çıkan çalışmalardan yola çıkarak çevrimiçi ve çevrimdışı kaynak ve faaliyetlerin karşılıklı bir ilişkisellik içinde oldukları güçlü bir biçimde iddia edilebilir.

Bu doğrultuda, sayısal bölünme çalışmalarında üç ana dönüşümden bahsedebiliriz. Birincisi, sayısal bölünmeyi basitçe bilişim teknolojilerine sahip olup olmamak veya bu teknolojilere erişimi olup olmamak (have and have-nots) konusundan öteye, “kullanım becerileri” noktasına taşımak. İkincisi, basitçe operasyonel kullanım becerilerinin dışında, kullanım eğilimlerine ve “okur-yazarlığa” bakmak - ki bu konudaki çalışmalar gittikçe de genişlemektedir. Üçüncüsü ise, belli beceri ve kullanım eğilimlerinin sosyo-ekonomik “bölünmelerle” ilişkisine bakmak ve bu noktada özellikle Bourdieucu teorik ve kavramsal çerçeveden faydalanmak. Bunu yaparken ikinci ve üçüncü değişim başlıkları altında araştırma yöntemlerinde niceliksel veriler sağlayan anketlerin yanı sıra niteliksel bilgi sağlayan yöntemlere doğru bir genişlemeyi de saymak gerekir. Bu çalışmada detayları verilen veri setinin kısıtlılıklarından dolayı geniş bir “okur-yazarlık” ve kullanım eğilimlerinden ziyade operasyonel kullanım becerileri ve eğilimlerine dayalı olarak söz konusu veri setinin sağladığı niceliksel veriler üzerinden yapılan bir değerlendirme ile yetinilmiştir.

Öte yandan resmi bir araştırma kuruluşunca ülke çapında temsil gücü olan bir araştırmanın veri setinden faydalandığımızdan son derece kapsayıcı bir sonuç tablosunun ortaya konacağı da aşikârdır. Ayrıca bu veri seti altı çizildiği üzere sayısal bölünmenin sosyo-ekonomik boyutu konusunda, kültürel sermaye değişkenlerinin de işin içine katıldığı bir analize izin verecek verileri belli bir düzeyde barındırmaktadır. Kısaca yeniden belirtmek gerekirse analizimize göre, beklenilebileceği üzere eğitim seviyesi, ebeveynlerin eğitim seviyesi, gelir, yabancı dil bilgisi, okunan kitap sayısı ve konser, balo gibi etkinliklere katılım sıklığının bilgisayar ve İnternet becerileri ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Özellikle iki yabancı dil bilmek ile ileri düzeyde bilgisayar ve İnternet becerileri arasında çoklu-uyum analizleri incelendiğinde güçlü bir bağlantı gözlemlenmektedir. Kuşkusuz eğitim seviyesi gibi dil becerileri de kişilerin eğitsel ve teknik kazanımlarına gönderme yapan kültürel sermayeye ilişkin bir gösterge olarak kabul edilebilir. Bu gibi sonuçların ortaya çıkması kuşkusuz alanyazındaki öncel çalışmaların bulgularına uygundur.

Bununla birlikte, 2012 yılı verileri dikkate alındığında ülkemizde yetişkinlerin bilişim teknolojileri kullanım beceri düzeylerinin son derece düşük olduğu (örn. %66’sının hiç bilgisayar kullanım becerisi olmaması) görülmektedir. Aynı şekilde kültürel faaliyetlerin katılımcıların büyük çoğunluğunca nadiren gerçekleştirildiği de ortadadır. Bu nedenle belli açılardan, özellikle kültürel sermaye değişkenleri açısından (örneğin İnternet kullanım becerileri) ayrışma gücü düşük düzeyde ve bazen de belirsizdir. Buna bir de kişilerin bu gibi faaliyetler, kazanımlar ve becerilerle ilgili kendi değerlendirmeleri ve verdikleri bilgilerin güvenilirliği ile ilgili sorunlar eklenebilir. Yine de verileri sarıh kabul ettiğimiz takdirde görülmektedir ki birincil düzeyde eşitsizliklerin ciddi anlamda devam etmesine rağmen, sosyo-demografik ve ekonomik ayrışmaların yanında kültürel sermaye açısından görülen çevrimdışı ayrışmalar ile bilgisayar ve İnternet beceri düzeyindeki bölünmeler arasında belli bir bağıntı açıkça vardır. Bu da, çalışma açısından, birinci düzeyden ayrımlar azaldıkça ve kullanıcıların büyük bölümünün hiç bilgisi olmayan kullanıcı kategorisinden orta ve ileri düzey beceri kategorilerine geçiş süreci başladıkça ayrımın yönünün ve yoğunluğunun başka alanlara kayacağı ve bu eğilimin de yakından gözlemlenmesi gerektiğine dair ipuçlarını vermektedir.

Ayrıca, TÜİK’in ilgili araştırmasının esas amacının yetişkin eğitime yönelik genel veriler sunmak olduğunun altını çizmek gerekir. Bu anlamda yetişkinlerin bilişim teknolojileri kullanım beceri ve eğilimleri ile ilgilendiğimiz değişkenlerin bağıntısını görmek öncelikli amaç değildir. Bunun sonucunda daha keskin kategoriler oluşturmak zorlaşmış ve alanyazından örneklerini verdiğimiz çalışmalardaki niteliğe sahip olmayan bir zayıf sormaca setine bağlı kalmıştır. Bu konuda eksiğin giderilmesi için doğrudan sorunsala özel, kapsamlı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu çalışmaların Türkiye’de ilgili alanyazına katkıda bulunacak şekilde, yalnızca sayısal eşitsizliğin derinleşen ve çevrimdışı boyutlarını daha iyi anlamak açısından değil, aynı zamanda özellikle insanların (özellikle genç grupların) daha “sermaye-artırıcı” bir biçimde yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerini kullanmaya yöneltebilmek için siyasalar geliştirmeye de yol gösterecek şekilde tasarlanmaları gereklidir. Bu anlamda, bu çalışma çevrimdışı kaynaklar ile bilgisayar ve İnternet becerileri arasındaki bağıntıya işaret etmek yanında ilgili kamu siyasaları için bir genel öneri geliştirmeye de dayanak olabilir. Deursen ve diğerlerinin (2017) kendi çalışmalarında da önerdikleri gibi belli becerileri geliştirmek sayısal bölünme ya da eşitsizlik sorununun şiddetini azaltmak açısından yeterli bir önlem olamaz. Kişilerin çevrimiçi aktiviteleri ile doğrudan bir ilişkisellik içinde olan sosyokültürel ve sosyoekonomik faktörleri de işin içine katan daha kapsayıcı çözümler üretmek gerekir.

Kaynakça

- Acılar, Ali (2015). Türkiye’de İşletmeler Sayısal Uçurumun Neresinde? Ulusal Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi (s. 1461-1469). Erzurum: Bildiriler Kitabı.
- Almanya Federal İktisadi Meseleler ve Enerji Bakanlığı, A. (2017). G20 Digital Economy and Ministerial Conference: Düsseldorf 6-7 April 2017. 8 11, 2017 tarihinde http://www.bmw.de/Redaktion/DE/Downloads/G/g20-digital-economy-ministerial-declaration-english-version.pdf?__blob=publicationFile&v=1 adresinden alındı
- Aricigil Çılan, Çiğdem ve Özdemir, Muhlis (2013) Measuring Domestic Digital Divide by Using Latent Class Analysis: A Case Study of Turkey, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,

Vol 42 (2), 219-234.

Aytun, Cengiz (2006). Enformasyon Toplumu Sürecinde Dijital Bölünme Kavramının Anlamı ve Önemi. Türkiye’de İnternet Konferansı (s. 231-238). Ankara: TOBB Ekonomi Üniversitesi.

Baştürk Akça, E. (2014). Dijital Bölünme Kavramı Bağlamında Türkiye’de Ortaokul Öğrencilerinin İnternet ve Sosyal Ağ Kullanımları: Gaziantep İli Örneği. I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi (s. 2-21). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Bengsston, Stina (2015). Digital Distinctions: Mechanisms of Difference in Digital Media Use. *MedieKultur*(58), 38-48.

Bourdieu, Pierre (1986) “Forms of Capital”, <https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Bourdieu-Forms-of-Capital.pdf> (05.09.2017)

Campaine, Benjamin M. (ed.) (2001) *The Digital Divide: Facing A Crisis or Creating A Myth?*, Cambridge: The MIT Press.

Catts, Ralph ve Lau, Jesus (2008). *Towards Information Literacy Indicators*. Paris: UNESCO.

Commision, European. (2014). *Digital Inclusion and Skills: Digital Agenda Scoreboard 2014*. Brussels: European Commission.

Cook, T. D., Appleton, H., Conner, R. F., Shaffer, A., Tamkin, G., & Weber, S. J. (1975). *Sesame Street*. New York: Sage.

DiMaggio, Paul ve Hargittai, Eszter (2001). From the ‘Digital Divide’ to ‘Digital Inequality’: Studying Internet Use as Penetration Increases. Princeton University, Center for Arts and Cultural Policy Studies, Working Paper Series, 15.

Dünya Bankası, (2016). *World Development Report 2016: Digital Dividends*. Dünya Bankası.

Fallows, Deborah (2004). *The Internet and Daily Life*. Connecticut: Pew Internet and American Life Project.

Fidan, Hüseyin, ve Şen, Halil (2015). Sayısal Bölünmenin Ölçülmesinde Gini Yaklaşımı: Türkiye’de Kentsel, Kırsal Ve Cinsiyet Açısından Sayısal Bölünme Düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 1108-1118.

Garnham, Nicholas (1990) *Capitalism and Communication: Global Culture and the Economies of Information*, Londra: SAGE.

Gunkel, David J. (2003). *Second Thoughts: Toward a Critique of the Digital Divide*. *New Media and Society*, 5(4), 499-522.

Hargittai, Eszter (2002). *Second-Level Digital Divide: Differences in People’s Online Skills*. *First Monday*, 7(4).

Hargittai, Eszter (2005) *Survey Measures of Web-Oriented Digital Literacy*, *Social Science Computer Review*, Vol. 23 (3), 371-379.

Hargittai, Eszter (2010). *Digital Na(t)ives? Variation in the Internet Skills Uses Among the Members of “Net Generation”*. *Social Inquiry*, 80(1), 92-113.

Hargittai, Eszter ve Hinnant, Amanda (2008). *Digital Inequality: Differences in Young Adult’s Use of the Internet*. *Communication Research*, 35(5), 602-621.

Hoffman, Donna L., Novak, Thomas P. ve Schlosser, Ann E. (2000). The Evolution of the Digital Divide: How Gaps in Internet Access May Impact Electronic Commerce. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 5(3), 1-55.

Howard, P. E., Rainie, L. ve Jones, S. (2001). Days and Nights on the Internet: The Impact of a Diffusing Technology. *American Behavioral Scientist*, 45 (3), 383-404

Howard, Philip N. ve Jones, Steve (2003). *Society Online*. California: SAGE.

Kalaycı, Cemalettin (2013). Dijital Bölünme, Dijital Yoksulluk ve Uluslararası Ticaret. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 145-162.

Kılıç, Çiğdem (2011). Küreselleşen Dünyada Dijital Bölünme Sorunu. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 81-91.

Kvansy, Lynette (2004). Review of “Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide”, by Karen Mossberger, Caroline J. Tolbert,. *The Information Society*, 20(5), 409-410.

Le Roux, Brigitte, ve Rouanet, Henry (2010). *Multiple correspondence analysis* (Vol. 163). Sage.

Meyen, Michale, Pfaff-Rüdiger, Senta, Dudenhöffer, Kathrine, & Huss, Julia (2010). The Internet in Everyday Life: A Typology of Internet Users. *Media, Culture & Society*, 32(5), SAGE.

Mossberger, Karen, Tolbert, Caroline J., & Stansbury, Marry (2003). *Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide*. Washington: Georgetown University Press.

Negreiro, Mar (2015). *Bridging the Digital Divide in the EU*. Brussels: European Parliamentary Research Service.

OECD (2001). *Understanding Digital Divide*. Washington: OECD.

Öztürk, Lütfü (2005). Türkiye’de Dijital Eşitsizlik: Tübitak-Bilten Anketleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(24), 111-131.

Seferoğlu, Sadi, Avcı, Ümmühan, ve Kalaycı, Esin (2008). *Sayısal Uçurum: Türkiye’deki Durum ve Mücadelede Uygulanabilecek Politikalar*. 25. Ulusal Bilişim Kurultayı Bildiri Kitabı (s. 17-20). Ankara: Türkiye Bilişim Derneği.

Şen, Ali, ve Akdeniz, Sıdıka (2012). *Sayısal Uçurumla Başetmek: OECD Trendleri ve Türkiye. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 53-75.

Taşdemir, Babacan (2016) *Eleştirel Sayısal Okuryazarlık ve Yeni Sayısal Bölünmenin Sosyo-Ekonomik Temelleri: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma Tasarlama Süreci*. III. Pierre Bourdieu Sempozyumu, Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Thompson, Kim M. (2004). Reviewed Work(s): *Virtual Inequality: Beyond the Digital Divide* by Karen Mossberger,. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 74(12), 217-220.

Toso, Serkan, Atılı, Şevki Mert, ve Mardikyan, Sona (2015). Türkiye’nin Bölgeleri Arasında Sayısal Uçurum. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 10(1), 41-49.

TÜİK (2012) *Yetişkin Eğitimi Araştırması 2012*, http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=5&KITAP_ID=218, (07.09.2017)

van Deursen, Alexander J., Helsper, Eynen J., Eynon, Rebecca, ve van Dijk, Jan A.G.M. (2017). The Compoundness and Sequentiality of Digital Inequality. *International Journal of Communication*, 11, 452-473.

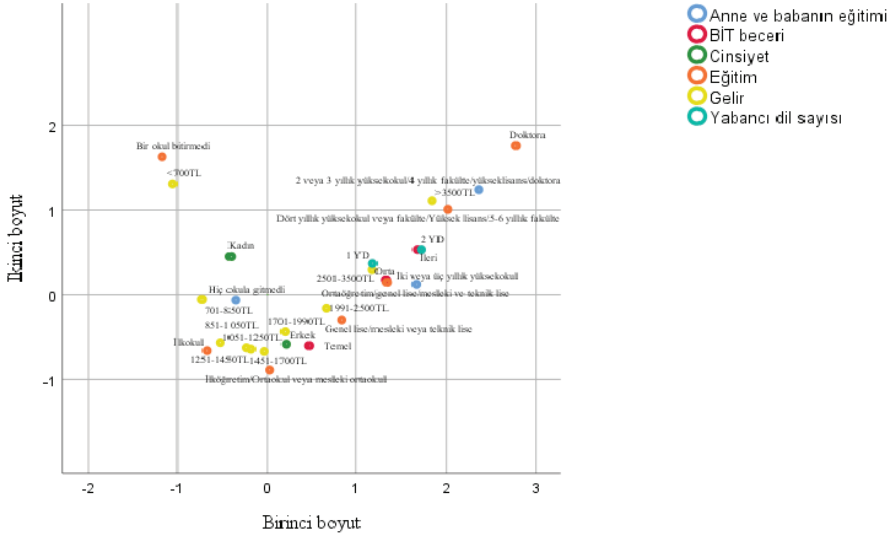
van Dijk, Jan A.G.M. (2006). Digital Divide Research, achievements and shortcomings. Poetics(34), 221-235.

Wellman, Barry, ve Haythornthwaite, Caroline (2002). The Internet in Everyday Life. Oxford: Blackwell.

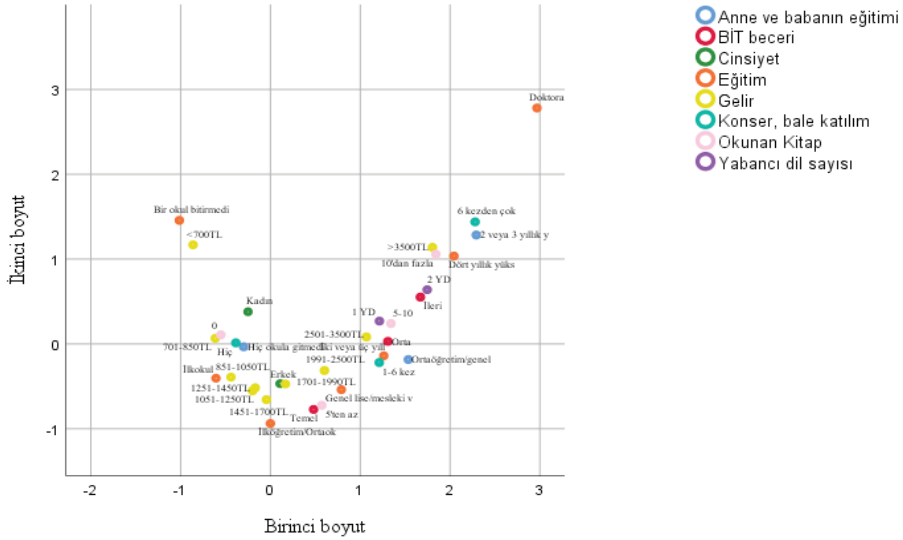
Yıldız, Hatice, ve Seferoğlu, Süleyman Sadi (2012). Sayısal Uçurum Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Türkiye Bilişim Derneği 29. Bilişim Kurultayı Bildiri Kitabı (s. 111-117). Ankara: Türkiye Bilişim Derneği.

Yıldız, Hatice, ve Seferoğlu, Süleyman Sadi (2013). Sayısal Uçurumun Önlenmesinde Eğitimin İşlevi ve Bilişim Teknolojileri Öğretmenlerinin Bu Süreçteki Rolü. Middle Eastern & African Journal of Educational Research(3), 69-79.

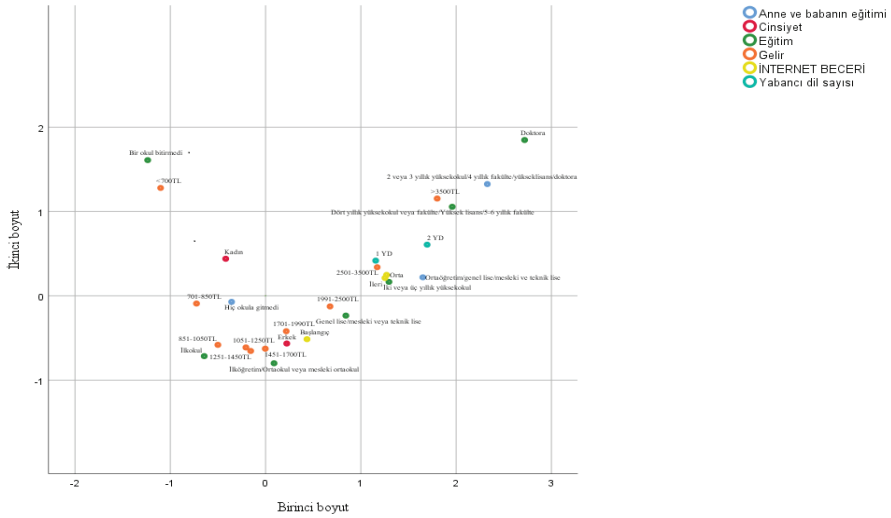
Zillien, Nicole, ve Hargittai, Eszter (2009). Digital Distinctions: Status-Specific Types of Internet Usages. Social Science Quarterly, 90(2), 274-291.

Ek - 1 Çoklu-Uyum Analizi Grafiği

Ek – 2 Çoklu-Uyum Analizi Grafiği

Ek – 3 Çoklu-Uyum Analizi Grafiği